

PAPER DETAILS

TITLE: Ortak pazarin siyasi ve sosyolojik yönü

AUTHORS: Besir ATALAY

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29772>

en genel şekliyle, bir ticaret andlaşmasıdır denilebilir. Bu protokola uygun bir tanımdır. Fakat, Ortak Pazar çeşitli açılardan değişik anlayışlarla tanımlanmaktadır. Siyasî yöne ağırlık verenler Avrupa Birliği hazırlığı olarak nitelemekte, iktisadî yönü esas alanlar ise, müşterek pazar tezini savunmaktadır. Sadece statüsü gözönünde tutularak, en isabetli tarifini, "Ortak Pazar, üyeleri arasında geniş piyasanın gerçekleştirilmesine yönelmiş bir ekonomik birleşme teşebbüsüdür."⁽¹⁾ şeklinde alabiliriz.

Esasen, Ortak Pazarın kuruluşu, tarihçesi ve gayesi kısa olarak belirlendiğinde, tanımı daha kolay yapılabilecek, mahiyeti açık olarak anlaşılacaktır.

b) Kuruluş ve Tarihçesi

Ortak Pazar (AET) 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da Altılarca imzalanan ve 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Andlaşması ile kurulmuştur. Bu andlaşma 248 maddeden oluşmaktadır. Bu belirtilen tarih sadece resmî akid tarihidir. Aslında bunun ortamı II. Cihan Savaşından itibaren hazırlanmaya başlanmıştır. Bu vesile ile, bunun benzeri olan bazı kuruluşlara gidilmiş, fakat tam başarı sağlanamamıştır. Avrupa Savunma Topluluğu (C.E.D.), Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (C.E.C.A.), Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı bu kuruluşlardandır.⁽²⁾ Bu kuruluşlar Ortak Pazara yaklaşım olmuşlardır. Bu gelişmelerden ve çok yönlü temaslar ve çalışmalardan sonra Roma'da Ortaklık Andlaşması imzalanmıştır.

Ortak Pazarın amacını andlaşmanın metninden bizzat çıkarmak mümkündür: Roma Andlaşmasının 2. maddesi kuruluşun amacını tanımlar: "Bir müşterek pazar tesisi ve üye devletlerin iktisadî politikalarının tedricen birbirlerine yaklaştırılması yolu ile camianın bütünü içinde iktisadî faaliyetlerin ahenkli şekilde gelişmesini, devamlı ve muvazeneli bir inkişafı, gittikçe artan bir istikrarı, hayat seviyesinin süratle yükselmesini ve kendisine dahil devletler arasında daha sıkı münasebetler tesisini teşvik etmektir."⁽³⁾ İkinci maddenin metni aynen budur. Yani Ortak Pazar bu gayeyi gerçekleştirecek bir müşterek kuruluştur. Devletler arası bir birliktir.

(1) Nevres Turhan, Dış Ticaret (Ders Notları), Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Araştırma Enstitüsü yayını 1974 Erzurum s. 405.

(2) Orhan Oğuz, Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar), Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını s. 19-20. 1969 Eskişehir.

(3) Ortak Pazar Roma Andlaşması Madde 2.

Bu gaye ile kurulan Ortak Pazar için bir süre kabul edilmemiştir. Roma Andlaşması 240. maddesi sonsuz süreli olarak nitelemektedir. Andlaşmayı ilk imzalayan devletler 6 tanedir ve Altılar olarak anılmaktadır. Bunlar : Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg devletleridir. Sonra üç devlet daha iştirak etmiş ve Dokuzlar olmuştur. İngiltere, Danimarka ve İrlanda'dır.

c) Türkiye'nin Birliğe Katılması :

Roma Andlaşmasının yürürlüğe girmesinden çok süre geçmeden Türkiye topluluğa girmek için müracaat etmiştir. 9 Temmuz 1959'da bu müracaat yapılmıştır. 11 Eylül 1959'da da teklif olumlu karşılanmış ve görüşmelere başlanmıştır. Bu müzakereler, çeşitli fasılalarla 20 Haziran 1963 tarihine kadar devam eder. Müzakerelerin bu ölçüde uzun sürmesi, "... bir yandan konunun güçlüğünde, öte yandan topluluğun bu tür anlaşmaları ilk yapmasından doğan bir anlamda "ürkek" tutumunda ve o yıllarda ülkemizin iç durumunun geçirdiği çalkantıların yarattığı tereddütlerde aramak yanlış olmayacaktır." (4) sebebine bağlanmaktadır. Kazgan ise bunu topluluğa istenilmediğimize yorar. (5)

12 Eylül 1963 tarihinde -Ankara Andlaşması- diye anılan, Türkiye'nin Ortak Pazara girişini tanzim eden andlaşma imzalanmıştır. Bu andlaşma 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Andlaşmaya göre, önce bir hazırlık dönemi tesbit edilmiştir. Bu beş yıldır, fakat 12 yıla kadar uzatılabilecektir. 23 Kasım 1970 tarihinde Geçiş Dönemi Protokolü imzalanmış 1 Ocak 1973 de bu dönem biterek Geçiş Dönemi yürürlüğe girmiştir. Şu anda Geçiş Dönemi içindeyiz.

Bu Ortak Pazarla ilgili, çok genel statü tesbitidir. Bizim esas konumuz ise, Ortak Pazarın kuruluşunun nedeni ve bilhassa siyasî yönü üzerindedir.

3. ORTAK PAZARIN KURULUŞ NEDENİ

Önce Avrupa açısından Ortak Pazarın anlamı üzerinde durmak gerekir. Kuruluş nedenini iyi tesbitlersek, Türkiye'nin girişinin siyasî sebepleri de daha kolay açıklığa kavuşabilecektir. Yine, başta belir-

(4) Hasan Işık, Türkiye - AET Ortaklığının Onuncu Yılı Semineri 10-11 Eylül 1973, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını s. 27, İstanbul.

(5) Gülten Kazgan, 100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye, Gerçek Yayınevi, s. 75-76, 1973, İstanbul

İşte İkinci Cihan Savaşı sonrası, bilhassa 1950'den sonra bu hareketler hızlanır. Bilhassa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) nun Başkanı Belçikalı Spaak'ın çalışmaları ile Ortak Pazar görüşmeleri 26 Aralık 1956'da Brüksel'de başlar. 25 Mart 1957'de ise anlaşma imzalanır. Anlaşma eski Roma'nın başkenti Roma'da imzalanır. Ve ikinci maddesinde gayesî İktisadî birlik olarak nitelenir. İlk hedef, sınırların, gümrüklerin kaldırılması, iktisadî bütünleşmedir.

Fakat kuruluş çalışmaları da göstermektedir ki; esas gaye siyasi bütünleşmedir.

Niçin Siyasî Bütünleşme sorusuna çeşitli cevaplar verilmektedir.

Birincisi, Avrupalı gerekçesi ile, Avrupa Ülkeleri birbiriyle savaşmaktan kurtulacak, dış karşı bütünlük ve güçlülük arzedecektir. Zaten bu ülkeler ortak kültür ve medeniyete sahiptirler. Hattâ, Prof. Zaim bunu bir Katolikler Birliği olarak nitelemektedir. Demektedir ki; "Katolikler İkinci Dünya Savaşından sonra kuvvetlenmeye başlayınca, Roma Andlaşması ile Avrupa'da katoliklerin yeniden güç kazanmasını istemişler ve bu yüzden de müşterek pazar ittifadına, Kuzey'in protestan ülkelerini almak istememişlerdir. İngiltere'nin, Danimarka'nın, Norveç'in ve İsveç'in müşterek pazara alınmayışının temelde yatan sebebi budur. Ben Almanya içlerine girdim. Kuzeyde ve güneyde kongrelerine ve toplantılarına katıldım. Almanya'nın kuzeylerine çıkarsanız -Hamburg civarına- gayet açık olarak aynen şu sözler söylenir: "Katolikler Roma İmparatorluğunu ihya etmek istiyorlar." Çünkü kuzey kısım protestandır ve külliye müşterek pazarın bugünkü yapısına aleyhtardır." (14) Bu da meselenin bir yönüdür. Tartışmaya bir başka açıdan bakılmasını kolaylaştırmaktadır ve birlik ülkeleri arasındaki kültür bağına daha açık göstermektedir.

Sol düşünce, bu Avrupa Birliğini, Avrupa'nın sosyalizm ve komünizm'den korunması için Amerika'nın teşviki ve yardımı ile kurulan bir teşkilât kabul eder. Bunu Kazgan'da daha değişik açıdan görürüz. Kazgan, Amerika'nın Marshall yardımı ile Avrupa'ya desteğini, hem sosyalist bloka karşı kuvvetli bir Batı Avrupa yaratmak için, hem de kendi firmalarının dış yatırımları için kabul eder. Ve hatta der, gümrük sınırları kaldırıldığında, bu firmalar bütün Avrupa'yı şebeke olarak sarabilir. Son zamanlarda ki AET - ABD uyumsuzluğunun kaynağını buna bağlar. (15)

(14) Sabahattin Zaim, Ortak Pazar ve Türkiye, 1970 İstanbul, s. 27

(15) Gülten Kazgan, a.g.e. s. 51.

Lenin ise, ta 1915 lerde mevcut olan Birleşik Avrupa düşüncesi- ni şöyle yorumlar; "Kapitalistler ve devletler arasında geçici andlaş- malar mümkündür. Bu anlamda Avrupalı kapitalistler arasında bir andlaşma olarak -Birleşik Avrupa Devleti- mümkündür. Fakat hangi amaçlar için? Sadece birleşmiş olarak Avrupa'daki Sosyalizmi bas- tırmak için birleşmiş olarak Japonya ve Amerika'ya karşı sömürge ganimetlerini korumak için..." (16) Solun bir ayrı tezi de bu olmak- tadır. Fakat, Amerika'nın İkinci Cihan Savaşından sonraki teşviki tezin ikinci kesimini çürütmüş olmaktadır. Yine de, bilhassa Fransa'nın Amerika'ya karşı tavrı ve AET'yi yorum tarzı Amerikaya karşı da Av- rupa'yi koruma özelliği arz etmektedir.

Gevgilili'de de buna benzer bir teze rastlanır. Doğu Avrupa Blo- ku'na karşı Batı Avrupa Bloku tezini savunmaktadır. (17)

Kazgan ve Zaim, aslında, Ortak Pazara karşı olan iki grubun temsilcisi durumundadırlar. Bu sebeple, siyasî amaç görmeleri mu- hakkaktır. Bizde Ortak Pazarı savunan yazarlar genellikle bunun Av- rupa için de ekonomik yönünü kabul ederler. Yani, protokol dışı yo- rumlarda pek katılmazlar. Roma Andlaşmasının 2. maddesi de bu eko- nomik amacı belirlemektedir. Batılılar bu siyasî anlayışı, Avrupa Bir- liği tezini daha açık kabullenmekte ve belirtmektedirler. Çeşitli ör- neklerle bu belirtilmeye çalışıldı. İlerideki bölümde, Türkiye'yi Ortak Pazara kabul edişlerinde de bunu açıkça göreceğiz. Bir Batılı ya- zarın şu sözleri enteresandır; «Avrupa Ekonomik Topluluğu Komis- yonu eski başkanı Dr. Walter Hallstein'in dediği gibi, biz asla ikti- satçı değil politika ile ilgiliz. İktisadî bağlar, nihai olarak politik bir- liğe götürecektir.» (18)

Bu tartışma daha genişletilebilir.

Netice olarak şunu kabul etmek mümkündür: AET'yi sadece İkti- sadî bir işbirliği kabul etmek imkânsızdır. Sebep o da olsa, o yine bir vasıta ve neticedir. İktisadî Prensipler yarar sağlayacak ve ilkeler uygulanacaktır. Görünümü sadece iktisadî bir kuruluş oldu- ğudur. Diğer tartışmalar meseleyi geniş yorumlamamızı mümkün kılmaktadır.

Bugün bu siyasî birlik henuüz sağlanamamıştır. Halâ AET içinde çalkantı devam etmektedir. 1970'lerde bu daha da artmıştır. Kendi

(16) Yalçın Küçük, 100 Soruda Plânlama, Kalkınma ve Türkiye. Gerçek Yayınevi 1973, İstanbul, s. 304.

(17) Ali Gevgilili, Türkiye - AET Ortaklığının 10. Yılı Semineri, İ.K. Vakfı Yayını, 1973 İstanbul, s. 307 - 323.

(18) Dennis Swan, Common Market, Penguin books, 1972, Londra, s. 11.

kilerinin esas teması siyasidir. Yoksa Türkiye bugün için sadece ekonomik nedenlerle AET ile bu konuda öyle bir ortaklık anlaşması akdine lüzum görmezdi ve mümkün de olmazdı. Gene ikinci bir vakıadır ki, AET iktisadî alandaki entegrasyon ile yetinmemekte ve bunu politik bir entegrasyonla tamamlamak çabası içindedir. Ancak bu altıların, bugün dokuzların içinde dahi Roma Andlaşmasının zaruri, kaçınılmaz birşeyi olarak, icabı olarak yürütülmemekte, bu kadar ekonomik entegrasyonun, politik bir entegrasyonla tamamlanmadıkça kâfi bir ekonomik entegrasyona gidilemeyeceği faraziyesine istinad ederek memleketleri ayrıca aralarında bir mülakatla politikalarında birleşmeye sevketmektedir.» (23) Yani her dış ülkeye karşı bir ortak politika güdülmesini istemektedirler.

Bu siyasî yönü ihmal etmek mümkün olmamaktadır. Batılılarda Türkiye için bunu kabul etmektedir. Türkiye'nin AET'ye alınışında Ortak Pazar Konseyi Başkanı Dr. Luns şunları söylüyor: «Türkiye'nin Ortak Pazar'a üye olarak alınmasında siyasî düşüncelerin önemli bir rol oynamış olduğunu belirtmem gerekiyor. Gerçekten de Atlantik İttifakının üyesi olan Türkiye Avrupa'nın en önemli kavşak noktalarından birinde yer almakta ve batının savunmasında hayati bir önem taşımaktadır.» (24) Belki de bu, batılı gözüyle durumun en isabetli yorumudur. Türkiye'nin önemli coğrafi yeri ve bunun başka blokta olmasının Batının ne kadar zararına olacağı...

Andlaşma imzalandığı zaman İki Dışişleri Bakanımız Erkin ise; «Atatürk'ün gerçekleştirdiği köklü batılılaşma devrimleri de bize, onun Türkiye'nin istikbâl ve refahının, Avrupa'ya ve Avrupa'nın temsil ettiği medeniyete katılmasıyla sıkı sıkıya bağlı bulunduğu hususundaki kanaatinin delilini ortaya koymaktadır.» (25) Görüldüğü gibi, bizim devlet adamımızın görüşünde batılı olma tezi önemli yer tutuyor.

İsmet İnönü, andlaşmayı imzalayan hükümetin başkanı olarak; «Hakikaten, bugün Türkiye'yi ebediyen Avrupa'ya bağlayacak anlaşmayı imzalamış bulunuyoruz.» (26) diyordu.

Bütün yorumcular, bu konuşmaların da ışığında, batı blokuna dahil olma siyasi nedenini mutlaka zikretmektedirler. Bunu değişik ağzılardan duymak mümkündür. Kazgan; «AET ye katılma nedeni olarak, bu sıralarda iki olgunun ileri sürüldüğü gözlenmektedir: Birincisi, Tür-

(23) Hasan Işık, Türkiye - AET Ortaklığının 10. Yılı Semineri, s. 45.

(24) Akşam Gazetesi, 12 Eylül 1963.

(25) Akşam Gazetesi, 13 Eylül 1963.

(26) Akşam Gazetesi, 13 Eylül 1963

kiye'nin 150 yıldır, Batı Dünyasının bir parçası olduğu, olmağa çalıştığı; bugün de NATO gibi bir askerî andlaşma ile bu dünyaya bağlı olduğu ve dolayısıyla AET'yi izleyecek olan Avrupa Birleşik Devletleri'nin dışında kalamayacağıdır. Yani, ne zaman gerçekleşeceği belli olmayan Avrupa Politik Birliği'ne katılma gerekçesi, herşeyden önce bir gümrük birliği ve ekonomik bütünleşme denemesi olan AET'ye katılma kararına gerekçe olarak gösterilmiştir.» (27)

Türkiye'nin politik düzeyde, bloklar dışı kalamayacağı bir gerçektir. Bunun içinde zaten NATO ile tercihini yapmıştır. Burada da böyle bir tercih sözkonusudur. «Türk toplumu açısından Batı Avrupa'yla kurulan yeni ekonomik ve politik ilişkileri iki ayrı alanda incelemek mümkündür. İlk alan, tümüyle bir dünya tercihinin ilişkindir. Gelişen Türk kapitalizmi, yarınki dünyadaki yerini bu yeni ilişkiler çerçevesinde Batı Avrupa olarak saptamıştır. Ne kapitalist dünya sisteminin merkezi Birleşik Amerika, ne de sosyalist dünyanın en büyük ekonomisi Sovyetler Birliği Türkiye'nin görmezlikten geleceği gerçeklerdir. Buna rağmen çok kutuplu bir dünya sistemine kayılırken Ankara'nın temel tercihi, iki büyük dev güç ortasındaki bir başka kanatta yer almak olmuştur.» (28) Bu da tartışılabilir bir tezdır. Politik ve ekonomik yorum birleşmektedir burada.

Bu konu üzerinde düşünen herkes batılı olma tezine yer vermek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin AET'ye girişinde, Batıya dönük tutumu baş etkindir. «Aslında başlangıçta da AET ile bir ortaklık kurma yoluna giderken iktisadi ilişkilerimizi sıkı bağlarla bağlı bulunduğumuz üye ülkelerle geliştirmek yanında Türkiye'nin batıya dönük dış politikası da önemli bir unsur olmuştur.» (29)

Hepsi, tartışmayı çeşitli yönlerden ele alan ve birbirini tamamlayan bu görüşleri çoğaltmak mümkündür. Bu görüşlerin ışığı altında, bunu şu şekilde toparlayabiliriz;

Nasıl AET'nin Altılar arasında ilk kuruluşu siyasi gâye, Avrupa Birliğini sağlama, sosyalist ülkelere karşı korunma, birbiri ile savaştan kurtulma, sömürgelerini büyüyen devletlere karşı koruma gibi siyasi sebeplerle yorumlanmışsa, Türkiye'nin AET'ye girişi de bu çeşit siyasi sebeplere bağlanmıştır.

Türkiye Hükümeti yetkilileri genellikle Batılı, Avrupa'lı olma tezini benimsemişlerdir. Batı içinde Türkiye'yi kabul ettirmeyi hedef al-

(27) Gülten Kazgan, a.g.e., s. 77

(28) Ali Gevgilili, Batı Avrupa ve Türkiye, Milliyet Gazetesi, 30 Haziran, 1973

(29) Ziya Müezzinoğlu, AET'nin yarını ve Türkiye (Açık oturum), Milliyet, 16 Ekim,

ihtimâl sayılmaktadır. Ortak medeniyetlerine de bu dille gitmeleri daha kolay olacaktır. Fakat Türkiye için müşterek dil daha zor bir meseledir.

Andlaşmadaki müşterek para ilkesi büyük sosyolojik bir konudur. Milli unsurlar gittikçe kaybolacaktır. Bu çok önemlidir. Heryerde aynı para kullanılacaktır. Böylece mübadele unsuru büyük topluma, Birleşik Devlete paralellik kazanmış olacaktır.

Sosyal açıdan en önemli prensiplerden birisi, sosyal politika ve iş münasebetleri ile ilgili hükümlerdir. 118, 118, 120, 121, 157. Maddeler bilhassa işçi hakları üzerindedir. Genel olarak, işçi akımının sağlanması, işçi haklarının üye ülkeler arasında aynı düzeye getirilmesi, bir devlette kazandığı hakların diğerine nakli gibi gelişmiş hükümler yer almaktadır. Herşeyde eşitliğe gidiş Birleşik Devlet tezini isbatlamaktadır.

Serbest mesleklerle ilgili gelişmeler yer alamamaktadır. Üye ülkeler arasında serbest meslek akışını sağlamak için, kariyer eşitliği, tek tip diploma düşünceleri gelişmektedir. Mesken edinme serbestisi bu gelişmeyi daha kolaylaştıracaktır.

Ortak Pazar ülkeleri için bir Ortak Pazar Üniversitesi kurulması hazırlığı söz konusudur. O zaman tek tip diploma daha mümkün olacaktır. Komisyonunda, eğitim programlarının da ahenkleştirilmesi için çalışmalar olduğu belirtilmektedir. (31) Eğitim programlarındaki bu düzenleme küçük örf ayrılıklarını bile silecektir.

Bütün bu sosyal hedefleri ile AET'nin çok önemli bir kuruluş olduğu daha açıklığa kavuşmaktadır. Bunlar sosyoloji için dev sorunlardır.

Sosyolojik neticeleri toparlarsak, diyebiliriz ki; AET Türkiye dışında, kültürü yakın olan ülkeleri kapsamaktadır. Onlar arasında da ne kadar kültür birliği de olsa, her ülke kendi içinde yeni norma ve statüler geliştirmiştir. Bu ayrılıklarda alınan tedbirlerle giderilecektir. Sınırlar kalkacak, ortak normlar gelişecek, kültüre bütünleşme doğacaktır. Eğitim birliği, düşüncede dahi aynılığı getirecektir. Tek tip diploma, yerleşme serbestisi, tek cemiyet olmayı çabuklaştıracaktır. Pul birliği, para birliği bunun önemli etkenleri olacaktır.

Bir ülke içindeki değişik etnik grupların varlığı dahi sosyal bilimleri çokça meşgûl ederken, böyle milletlerarası bir birlik daha büyük çalışmalar konu olacaktır.

(31) Ortak Pazar ve Sorunlarımız, Şeker-İş Sendikası Yayını, 1971 Ankara, s. 28-29.

6. SONUÇ

Bu kısa, deneme mahiyetindeki makale göstermektedir ki, Avrupa Ekonomik topluluğu üzerinde çok çalışma, inceleme yapılması gerekir. Ülkemizin de bu topluluk içine dahil oluşu bu sorumluluğu daha arttırmaktadır.

Ortak Pazarı sadece bir ekonomik kuruluş olarak nitelemek mümkün değildir. O, daha büyük hedeflere yönelmiş, dünya politikasını etkileyici duruma sahip bir siyasi kuruluştur. Ekonomik açıdan görülse de, bu yönü siyasi yönü tamamlayacaktır. Zaten çağımızda iktisadi olayları siyasi olaylardan, bilhassa ülkeler arası plânda, ayırmanın imkânı yoktur. AET'nin ilk kuruluş çalışmalarını yapanların beyanları da bunu göstermektedir.

Türkiye'nin bu kuruluşu katılmasında da üç sebep görülmekte, fakat temelde yine siyasi sebep yatmaktadır. Bu üç sebepten, birincisi iktisadi menfaatımız, ikincisi Yunanistan'ın topluluğa müracaatı ve üçüncüsü, bizim bir Avrupa devleti oluşumuz, bu sebeple böyle bir kuruluşun dışında kalamayacağımızdır.

Bu nedenlerle, AET iktisadi yönü de siyasi amacına basamak teşkil eden bir kuruluştur. Siyasi amaca ancak bu iktisadi ilkeler başarıya ulaştığında ulaşılacaktır.

AET büyük bir toplumsal hareket, bir kıta hareketi oluşu nedeniyle sosyolojinin konusudur. Çağımızdaki en önemli sosyal olaydır. 10 ayrı devleti birleşmeye götüren, kültürel bütünleşmeyi hedef almış bir olaydır. Sosyal bilimlerin böyle önemli bir vakıya yabancı kalması düşünülemez. AET'nin geleceği sosyal bilimlerin en önemli konusu olacaktır. Çünkü, AET toplumları dilde dahi birliğe çağırmaktadır. Milli unsurları ikinci plâna atmakta, müşterek üniversite, müşterek para tezleri düşünülmektedir.

Bütün bu yönleriyle AET üzerinde daha geniş sosyal çalışmalar yapılmalıdır. Bu deneme mahiyetinde çalışma ancak mahdut açıdan değerlendirmeye çalışmıştır. Günümüzde ve gelecekte bu yönde büyük çalışmalar yapılacaktır, yapılmalıdır, bu bizim sorumluluğumuzdur.